

NICOLAUS COPERNICUS
UNIVERSITY
IN TORUŃ
Faculty of Humanities

Toruń, 19 lipca 2023 roku

Prof. dr hab. Przemysław Żywicznyński
Katedra Językoznawstwa Eksperymentalnego
Centrum Badań nad Ewolucją Języka
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Ocena rozprawy doktorskiej Pan magister Pauliny Zarębskiej
pt. Metafora ucieleśniona w praktyce tańca. Perspektywa filozoficzno-kognitywistyczna.

Przedstawiona do oceny praca składa się z części wstępnej, którą stanowi referat wprowadzający treści ujęte w cyklu pięciu artykułów będących podstawą rozprawy doktorskiej. Kolejną część rozprawy to artykuły wchodzące w skład tego cyklu publikacji. Pracę kończy podsumowanie w języku polskim i angielskim. Taka konstrukcja rozprawy jest zgodna z przepisami ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym i standardowa dla rozpraw, które oparte są o tematyczny zbiór artykułów.

UWAGI OGÓLNE

Publikacje Pauliny Zarębskiej poświęcone są problemowi analizy tańca, który – jak Autorka wskazuje w części referatu pt. „Stan wiedzy” – jest mało eksplorowany, szczególnie na gruncie polskim. Prace koncentrują się na metaforyce w komunikacji między choreografem i tancerzem i naświetlają różne aspekty tego zagadnienia: dekodowanie metaforycznych instrukcji choreografa przez tancerza (pierwszy artykuł), w tym metafor odnoszących do emocji i nastroju (drugi artykuł), wpływie metafor na myślenie obrazowe tancerza (trzeci artykuł), roli metaforycznych instrukcji w rozwiązywaniu problemów choreograficznych (czwarty artykuł) oraz w budowaniu gestów metaforycznych w tańcu (piąty artykuł). Należy więc uznać, że cykl przedstawionych publikacji jest tematycznie spójny.

Sekretariat Instytutu Filozofii
Wpłynęło, dnia 2.6. LIP. 2023

EP
Podpis

Przedstawione w artykułach badania mają charakter interdyscyplinarny (co Autorka podkreśla w referacie) i wyzyskują szeroki wachlarz podejść sformułowanych na gruncie filozofii, kognitywistyki i językoznawstwa. Choć w pracach znajdujemy odwołania do wielu nurtów badawczych, np. neuronauki (szczególnie w artykule trzecim w odniesieniu do Sieci Obserwacji Działania (ang. *Action Observation Network*) czy gesturologii (szczególnie w artykule piątym), to Autorka ustala metodologiczne priorytety i stosuje je w prowadzonych przez siebie badaniach, konsekwentnie odwołując się do fenomenologii doświadczenia cielesnego, w szczególności w ujęciu Merleau-Ponty'ego, paradygmatu poznania ucieleśnionego oraz Teorii Metafory Konceptualnej, która jest podstawowym narzędziem do prowadzenia analiz językoznawczych i – szerzej – semiotycznych. Autorka odwołuje się również do własnych doświadczeń jako tancerki i choreografa, co jest zdecydowanie korzystne dla prowadzonych przez nią badań. Na przykład w artykule trzecim opis doświadczeń tancerza, np. dotyczących ograniczeń ruchowych, jest ciekawym uzupełnieniem wyводу o obrazie i schemacie ciała. W przypadku pobocznych wątków badawczych, te dotyczące neuronauki i gesturologii są dobrze wkomponowane w załączone prace. Na przykład w pierwszym przypadku omówienie funkcjonowania Sieci Obserwacji Działania (artykuł trzeci) stanowi interesujące przedłużenie dyskusji o mimezie w tańcu. Odniesienia do badań neuropoznawczych można by nawet wzmocnić w miejscach, w których Autorka pisze o myśleniu obrazowym i ideokinezie, dodatkowo odwołując się do Hipotezy Neuronów Lustrzanych (Rizzolatti & Arbib, 1998; Arbib, 2012).

W artykułach znajdują się odwołania, choć – co trzeba podkreślić – stosunkowo rzadko, dla których trudno znaleźć uzasadnienie. Tak jest w przypadku opisu Teorii Inteligencji Wielorakich Howarda Gardnera, który został wprowadzony do artykułu pierwszego przy okazji omawiania procesu tworzenia ruchu. Autorka przedstawia jednozdaniowe odniesienia do poszczególnych rodzajów inteligencji, aby wskazać zasoby poznawcze, które są wymagane we współpracy między choreografem i tancerzem – w dalszej części artykułu do propozycji Gardnera już nie wraca, a samo odwołanie nie pogłębia prowadzonego przez Autorkę wyводу. Innym przykładem zawieszono w próżni wątku jest oparta o koncepcję dynamiki siły Talmy'ego typologia metafor strukturalnych Kovacesa, których domeną docelową są emocje (artykuł drugi). Odwołanie to nie wpływa na kierunek prowadzonej przez Autorkę dyskusji, nie znajduje też zastosowania w prowadzonych przez nią później analizach instrukcji choreograficznych, które koncentrują się na identyfikacji schematów cielesnych.

Biorąc pod uwagę cele analityczne poszczególnych prac jak i całego projektu badawczego Pauliny Zarębskiej najważniejszym narzędziem jest Teoria Metafory Konceptualnej w jej pierwotnym wydaniu, którą uzupełniają związane z nią koncepcje Marka Johnsona dotycząca schematów wyobraźniowych oraz amalgamatu pojęciowego Fauconniera i Turnera. Ten aparat jest wykorzystywany do badań empirycznych, które polegają na:

- odnajdywaniu metafor konceptualnych oraz schematów wyobraźniowych w instrukcjach choreograficznych, przede wszystkim wyrażonych w języku ruchu Gaga (artykuły pierwszy, drugi i trzeci), ale też we własnoręcznie zebranych materiale (artykuł czwarty) i dydaktyce tańca (artykuł pierwszy);
- analizowaniu wybranych z materiału badawczego przypadków metafor konceptualnych i schematów, w tym przykładów: (i) funkcjonowania schematu siły w instrukcjach choreograficznych w artykule drugim, (ii) metafor orientacyjnych i schematu wyobraźniowego góra-dół w artykułach trzecim i czwartym oraz (iii) domen źródłowych i schematów wyobraźniowych w gestach tanecznych w artykule piątym.
- opracowywaniu własnych propozycji, np. koncepcji amalgamatu ruchowego, która wyjaśnia jak metafora zawarta w instrukcji choreograficznej jest przetwarzana na ruch tancerza (artykuł pierwszy), czy charakterystyki gestu metaforycznego w tańcu (artykuł piąty).

Wszystkie te użycia Teorii Metafory Konceptualnej są zasadne, choć nie zawsze niezbędne (np. w przypadku opracowania koncepcji gestu metaforycznego w tańcu) i dobrze służą realizacji podstawowego celu projektu Pani Zarębskiej, tj. opracowania tematu metafory ucieleśnionej w tańcu, tak aby w holistyczny sposób objąć zjawiska związane z projektowaniem ruchu tanecznego, jego wykonaniem i zrozumieniem. Dlatego nie zamierzam krytykować wyboru Teorii Metafory Konceptualnej jako narzędzia analitycznego, choć chciałbym zaznaczyć, że nie jest to wybór nieuchronnym, czego Autorka jest świadoma i o czym pisze np. w końcowej części referatu. Niektóre bardziej współczesne podejścia do metafory konceptualnej, jak na przykład model sedimentacyjny Zlateva (Zlatev & Blomberg 2019, Devylder & Zlatev 2020), dobrze zbiegają się z perspektywą fenomenologiczną oraz poznania ucieleśnionego i wydają się mieć przewagę nad Teorią Metafory Konceptualnej w badaniu metaforyczności, która wykracza poza językowe zasoby semiotyczne. Natomiast przyjęcie podejścia, które jest szeroko krytykowane (Semino & Demjén 2016, Gibbs 2017) bez podjęcia pogłębionej dyskusji nad motywacją takiej decyzji może być niezrozumiała dla

badaczy metafory konceptualnej i mieć negatywny wpływ na zasięg prac Autorki, szczególnie tych, które zostały opublikowane w języku angielskim (artykuł trzeci i czwarty).

Biorąc pod uwagę zakres prac empirycznych podjętych przez Autorkę, wydają się, że cele badawcze projektu Pani Zarębskiej mają formułę maksymalistyczną. Sprawdzenie czy opracowana przez nią koncepcja metafory ucieleśnionej jest użyteczna dla badaczy i praktyków tańca wymaga szeroko zakrojonych prac empirycznych, które nie zostały podjęte przez w załączonych artykułach. Badania empiryczne, które zostały w nich sprawozdane zazwyczaj ograniczają się do analiz wybranych przypadków:

- w artykule pierwszym, autorska koncepcja amalgamatu ruchowego zostaje wprowadzona na bazie analizy jednego przykładu – instrukcji z języka ruchu Gaga: „znajdź węża w kręgosłupie”;
- w artykule drugim Autorka analizuje przy pomocy schematów siły sześć instrukcji z języka ruchu Gaga, które niosą treści emocjonalne;
- w artykule trzecim Autorka przywołuje sześć instrukcji z języka ruchu Gaga jako egzemplifikacje roli, którą metafory konceptualne odgrywają w improwizowaniu ruchów tanecznych;
- w artykule piątym Autorka używa czterech przykładów do analizy gestów metaforycznych w tańcu, choć trzeba przyznać, że są to analizy rozbudowane.

Na tym tle wyróżnia się artykuł czwarty, w którym Pani Zarębska przedstawia wyniki własnego badania empirycznego o wpływie metaforycznych instrukcji na zachowania tancerzy i samoocenę tych zachowań – szkoda, że w tym przypadku przedstawione zostają jedynie wstępne analizy.

Oceniając zakres prowadzonych przez Panią Zarębską badań empirycznych chciałbym podkreślić, że ich ograniczona intensywność nie wpływa na wykonanie podstawowego zdania naukowego, które stawia sobie Autorka, tj. opracowania oryginalnej koncepcji metafory w tańcu. Dlatego, w moim mniemaniu, korzystniej byłoby podkreślić, że ta koncepcja jest ufundowana przede wszystkim na przesłankach teoretycznych, a komponent empiryczny służy jedynie egzemplifikacji różnych jej aspektów i wskazaniu, w jaki sposób może ona być stosowana w analizie zjawisk związanych z tańcem.

Na słowa pochwały zasługuje sposób, w jaki Autorka rysuje tło teoretyczne. W każdej z prac omówienie poszczególnych podejść i nurtów jest zintegrowane z dyskusją o badaniach nad tańcem, z podświetlaniem tych elementów, które są kluczowe dla tematyki danego artykułu. Na przykład w artykule pierwszym Autorka bardzo sprawnie wprowadza treści związane z wielomodalną naturą tańca (odwołując się do Kirsha i innych), a w dyskusję nad

teorią poznania ucieleśnionego i poznania rozproszonego wplata wątki dotyczące roli choreografa w procesie twórczym (odwołując się do modelu dydaktyczno-demokratycznego Butterworth). W artykule drugim uwagę zwraca sposób, w jaki omówienie zagadnienia motoryczności w fenomenologii Merleau-Ponty'go, zwłaszcza podziału na ciało obiektywne i zjawiskowe, jest zintegrowane z opisami ruchu w języku Gaga (w odniesieniu do pracy Katan-Schmid). W artykule trzecim Autorka używa podejścia Gallaghera, aby zobrazować funkcjonowanie obrazu i schematu ciała w tańcu. W artykule czwartym Autorka uchwytuje niedostatki klasycznej teorii rozwiązywania problemów w kontekście rozwiązywania problemów choreograficznych (odniesieniu do prac Kirsha). W artykule piątym zestawia typologię gestów, przede wszystkim towarzyszących mowie, z koncepcjami gestu w sztuce, np. gestu ekspresyjnego (Camurri), gestu artystyczny (Merleau-Ponty) czy gestu scenicznego (Szcuka).

UWAGI SZCZEGÓŁOWE

W referacie Autorka streszcza poszczególne artykuły i umieszcza w nim wątki bardziej ogólne – o treści teoretycznej i metodologicznej, wskazuje cele projektu doktorskiego oraz stawia pytania badawcze, zarówno ogólne, które odnoszą się do całości rozprawy jak i szczegółowe, które dotyczą poszczególnych artykułów. Sama konstrukcja referatu jest poprawna. Należy jednak stwierdzić, że pełni ona przede wszystkim funkcję sprawozdawczą. Sprawozdawczość jest oczywiście ważnym komponentem referatu otwierającego rozprawę doktorską, ale równie istotne jest ujęcie w nim treści służących ocenie osiągnięć całego projektu, jego niedostatków i wskazaniu dalszych kierunków badań. Autorka podejmuje taką próbę w części podsumowującej referat, ale w moim przekonaniu jest ona niewystarczająca. Chciałbym też zwrócić uwagę, że Autorka w sekcji dotyczącej pytań badawczych nie stawia żadnych hipotez, mimo że to zapowiada.

Cztery z prac będących podstawą rozprawy zostały już opublikowane (w latach 2019-2022), a piąta pt. „Semiotyka gestu metaforycznego w tańcu” pomyślnie przeszła proces recenzji i oczekuje na publikację, co potwierdza załączone do rozprawy oświadczenie redaktor naczelnej czasopisma *Argument. Biannual Philosophical Journal*, w którym artykuł ma się ukazać. Wszystkie tytuły, w których ukazały bądź ukażą się artykuły Pani Zarębskiej mają charakter naukowy, a złożone do nich prace wymagają recenzji zewnętrznych.

Dane bibliometryczne dotyczące tych czasopism pozwalają stwierdzić, że dorobek publikacyjny Autorki – uwzględniając etap jej kariery naukowej – jest dobry, choć na pewno nie jest wybitny:

Studia Chronologica: czasopismo nieobecne w bazie Scopus i wykazie czasopism MEiN;

Roczniki Filozoficzne: Scopus (CiteScore 0,4, II kwartył), 70 punktów w wykazie czasopism MEiN 70 punktów;

Kultura i Historia: czasopismo nieobecne w bazie Scopus i wykazie czasopism MEiN;

Avant: CiteScore: Scopus (CiteScore 0,4, II kwartył), 40 punktów w wykazie czasopism MEiN;

Argument: Scopus (CiteScore 0,1, IV kwartył), 40 punktów w wykazie czasopism.

Niezależnie od pozycji w rankingach bibliometrycznych trzeba podkreślić, że wśród tych tytułów znajdują się czasopisma, które cieszą się dużym uznaniem w środowisku naukowym – *Avant* na arenie międzynarodowej, *Roczniki Filozoficzne* na arenie krajowej – co powinno ułatwiać upowszechnianie prowadzonych przez Autorkę badań. Zdecydowanie korzystnie należy również ocenić fakt, że na prowadzenia swoich badań Doktorantka uzyskała środki zewnętrzne w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki pt. „Rola metafor ucieleśnionych w rozwiązywaniu problemów choreograficznych w tańcu” (Preludium 17, 2019/33/N/HS1/02484, kierownik projektu: mgr Paulina Joanna Zarębska).

Omówienie poszczególnych artykułów Pani Zarębskiej skoncentruję na uwagach krytycznych, które jednak albo mają charakter drugorzędny albo służą wskazaniu kierunków rozwijania podjętych przez Autorkę badań. Mimo wyrażonych powyżej zastrzeżeń (szczególnie dotyczących wymiaru empirycznego przedstawionych w pracach badań), wszystkie artykuły oceniam pozytywnie pod względem realizacji stawianych przez Autorkę zadań i wkładu naukowego do badań nad tańcem, a opracowanie koncepcji gestu metaforycznego uznaję za osiągnięcie ważne dla całej nauki o komunikacji gestowej.

W artykule pierwszym pt. „Metaforyczność instrukcji choreografa” korzystne byłoby – przy okazji analiz tańca, szczególnie w kontekście teorii poznania ucieleśnionego – odwołanie się do podjęć, które podkreślają multimodalny charakter komunikacji (np. Levinson & Holler 2014, Vigliocco et al. 2014) oraz do nowych badań nad ikonicznością (np. Elleström 2017, Perlman 2017, Perry et al. 2017P), co również mogłoby pomóc w pracach empirycznych, np. przy określaniu motywacji wyboru danej domeny docelowej dla domeny źródłowej.

W artykule drugim pt. „Język ruchu Gaga jako wyraz ukrytej dynamiki emocji” według mnie brakuje odpowiedniej kwalifikacji w sformułowaniu jednego z jego celów, tj. „że dla zrozumienia emocji w tańcu istotna są fenomenologiczne analizy ciała”. Nie wiadomo dla kogo te analizy są istotne: czy dla badaczy, czy dla praktyków tańca. Jeśli dla tych

pierwszych, to należy zauważyć, że Autorka przeprowadza analizy metafor w instrukcjach choreograficznych w zasadzie bez odwołania do swoich analiz fenomenologicznych. W sekcjach poświęconych fenomenologii (szczególnie w sekcji pt. „Dynamika ruchu w fenomenologii ...”) powyższy problem powinien doczekać się rozwiązania. Polecam też uwadze Autorki prace Tomasza Krzeszowskiego z zakresu aksjologii językoznawczej, które dostarczają gotowych narzędzi do badania schematów wyobrażeniowych i metafor konceptualnych związanych z domeną emocji (artykuł z 1998, o którym Autorka wspomina w pierwszym artykule i monografia z 1997).

W artykule trzecim pt. „Thinking in images in dance practice” Autorka stosuje w dość swobodny sposób pojęcie korelacji, tj. korelacji między zewnętrznymi i wewnętrznymi obrazami, które mogą być silniejsze lub słabsze w określonej sytuacji. Korelacja może zachodzić między dwoma zmiennymi ciągłymi i przybierać wartości pozytywne albo negatywne. Prawdopodobnie Autorka ma na myśli proporcje między dwoma rodzajami obrazów we wskazanych kontekstach. Sugerowałbym też głębszą refleksję nad stosowaniem pojęć *langue* i *parole*, bo – przynajmniej bez szerszego objaśnienia – trudno przyjąć, że język ruchu Gaga posiada systemowe własności języka (*langue*), które definiowane są przez związki syntagmatyczne i paradygmatyczne. W kolejnych pracach być może Autorka uzna, że – w celu pogłębienia dyskusji nad związkiem między imitacją i improwizacją – warto odwołać się do literatury psychologiczno-rozwojowej lub ewolucyjnej, np. w odniesieniu do współintencjonalności (np. Tomasello & Rakoczy 2003, Tomasello 2008) albo form uczenia się takich jak emulacja i imitacja (Heyes 2023).

W artykule czwartym pt. „How do dancers solve their choreographic improvisational problems” zebrany na potrzeby badania przeprowadzonego przez Autorkę materiał ma charakter wyjątkowy i zasługuje na dogłębną analizę. Wydaje się, że samo badanie wykonane przez Autorkę miało charakter eksploracyjny, co powinna stwierdzić *expressis verbis*. Przedstawione wyniki mają charakter wstępny i koncentrują się na własnościach ruchów podczas wyrażania przez tancerzy pojęć dobro i zło. Jak przyznaje Autorka na cały ten materiał powinny zostać założone anotacje ruchów, prawdopodobnie według systemu Labana, do czego Panią Zarębską zachęcam. Wydaje się, że wyniki wstępne uprawniają do postawienia hipotez badawczych (np. dotyczących różnic między własnościami ruchów w różnych kontekstach improwizacyjnych) i że dzięki danym anotacyjnym do ich weryfikacji Autorka będzie mogła zastosować statystyki inferencyjne. Nie znając jakości badań trudno stwierdzić, czy pozwala ona na przeprowadzanie automatycznej analizy ruchu, np. za pomocą systemu Kinovea. Jeśli tak, również zachęcam Autorkę do przeprowadzenia takich analiz,

których wyniki miałyby szanse zostać opublikowane w prestiżowych czasopiśmie, takich jak np. *Cognition*, *Cognitive Science* czy *Gesture*. Chciałbym też zwrócić uwagę, że nagrywanie uczestników badania nie jest metodą badawczą, ale sposobem pozyskiwania danych i jako takie powinno być opisane w osobnej sekcji.

W artykule piątym Autorka w sposób niezwykle przekonujący i dojrzały przedstawia własną koncepcję gestu metaforycznego w tańcu. Jak w przypadku artykułu czwartego, sugeruję przeprowadzenie dalszych prac empirycznych, które w tym przypadku mogłyby polegać na zebraniu korpusu gestów tanecznych i wykonaniu ich analizy za pomocą opracowanego przez Autorkę narzędzia. W tych kolejnych pracach Autorka powinna zastanowić się nad użytecznością Teorii Metafory Konceptualnej w badaniach nad gestem metaforycznym – wydaje się, że podejścia Šorm i Steena oraz Berggrena stanowią wystarczającą podstawą teoretyczną dla koncepcji gestu metaforycznego w tańcu. W przypadku semiotycznej analizy znaku polecam Autorce lekturę pracy Jakobsona „Quest for the Essence of Language” (1965, cf. Ahlner & Zlatev 2010) i jego podejście do Pierceowskiego trójpodziału znaku, które zakłada istnienie znaków mieszanych – wydaje się, że zastosowanie tego podejścia szczególnie do elementów indeksykalnych mogłoby być korzystne dla badań nad gestem metaforycznym.

PODSUMOWANIE

Przedstawiona do oceny praca Pani Pauliny Zarębskiej spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim. Mimo stosunkowo licznych uwag i komentarzy, które wyraziłem w recenzji projekt realizowany przez Autorkę w poszczególnych artykułach świadczy o jej dojrzałości badawczej, odwadze w podejmowaniu trudnych tematów i radzeniu sobie z nimi. Na uwagę zasługuje interdyscyplinarne spojrzenie na problem tańca, które otwiera wiele ścieżek do kontynuowania przedstawionych w rozprawie badań. Konkludując, stwierdzam, że cykl artykułów będących podstawą rozprawy Pani magister Pauliny Zarębskiej stanowi odpowiednią podstawę dla dopuszczenia jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Maciej Ziemiński

ODNIESIENIA

- Ahlner, F. & Zlatev, J. (2010). Cross-Modal Iconicity: A Cognitive Semiotic Approach to Sound Symbolism, *Sign System Studies* 38, 298–348.
- Arbib, M. (2012). *How the Brain Got Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Devylder, S. & Zlatev, J. (2020). Cutting and Breaking Metaphors of the Self and the Motivation and Sedimentation Model. In *Figurative Meaning Construction in Thought and Language*, eds: A. Baicchi & G. Radden, pp. 253-281. Amsterdam: Benjamins.
- Elleström, L. (2017). Bridging the gap between image and metaphor through cross-modal iconicity. In *Dimensions of Iconicity* (Volume 15), eds: A. Zirker, M. Bauer, O. Fischer & C. Ljungberg, pp. 167– 190. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Gibbs, Raymond W. (2017). *Metaphor wars: Conceptual Metaphors in Human Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heyes, C. (2023). Imitation and culture: What gives? *Mind & Language* 38(1), 42-63.
- Jakobson, R. (1965). Quest for the Essence of Language, *Diogenes* 13/51, 21–37.
- Krzeszowski, T. (1997). *Angels and Devils in Hell: Elements of Axiology in Semantics*. Warszawa: Energeia.
- Krzeszowski, T. (1998). Aksjologiczne aspekty metafor. In *Językoznawstwo kognitywne*, eds: W. Kubiński, R. Kalisz & E. Modrzejewska. Gdańk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Levinson, S. & Holler, J. (2014). The origin of human multi-modal communication. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369, 20130302.
- Perlman, M. (2017). Debunking two myths against vocal origins of language: language is iconic and multimodal to the core. *Interaction Studies* 18, 376– 401.
- Perry, L., Perlman, M., Winter, B., Massaro, D. & Lupyan, G. (2018). Iconicity in the speech of children and adults. *Dev Sci*. 21(3), e12572. doi: 10.1111/desc.12572.
- Rizzolatti, G. & Arbib, M. (1998). Language within our grasp, *Trends in Neurosciences* 21(5), 188-194.
- Semino, E. & Demjén, Z. (Eds.). (2016). *The Routledge handbook of metaphor and language*. London: Taylor & Francis.
- Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tomasello, M. & Rakoczy, H. (2003). What makes human cognition unique? From individual to shared to collective intentionality. *Mind & Language* 18(2), 121-147.

- Vigliocco, G., Perniss, P. & Vinson, D. (2014). Language as a multimodal phenomenon: implications for language learning, processing and evolution. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 369, 20130292.
- Zlatev, J. & Blomberg, J. (2019). Norms of language: What kinds and where from? Insights from phenomenology. In *Normativity in Language and Linguistics*, pp. 69–101.